

Grażyna Filip, Klaudia Kuraś

**„DLACZEGO CHOWACIE POD KLOSZ WARTOŚCI,
WARTOŚCI TEGO ŚWIATA”¹
– O WARTOŚCIACH I ANTYWARTOŚCIACH
W TEKSTACH ZESPOŁU „DŻEM”**

Celem niniejszego artykułu jest językowo-aksjologiczna analiza wartości przywołanych w tekstach polskiego zespołu rockowego „Dżem”. Temat podjęty został ze względu na zachodzące współcześnie zmiany w hierarchiach aksjologicznych. Fundamentalne wartości, takie jak rodzina, przyjaźń, zdrowie itp., ustępują miejsca rzeczom mniej istotnym z tradycyjnego punktu widzenia, czyli m.in. pomnażaniu majątku oraz zabawie kojarzonej z czerpaniem przyjemności i sięganiem po używki. W świetle tego warto więc zwrócić uwagę, jakie wartości są podnoszone w utworach muzycznych ciągle aktualnych i chętnie słuchanych przez młodzież. Do opisu materiału przykładowego zastosowano metodologię aksjologiczną, przede wszystkim propozycje terminologiczne i klasyfikacyjne J. Puzyniny. Obserwacje zostały przeprowadzone na podstawie dziewięćdziesięciu czterech utworów nagranych przez zespół „Dżem” w latach 1979–2005².

Ogólna charakterystyka muzyki rockowej

Jak podaje T. Smółka, rock to złożone zjawisko, które spełnia wiele różnorodnych funkcji, m.in. komercyjno-użytkową, estetyczną czy terapeutyczną. Połączony jest z różnymi dziedzinami (polityką, religią) oraz uwikłany w różne konteksty życia społecznego. Na scenie muzycznej pojawił się w latach pięćdziesiątych XX w. [Smółka 2003: 7]. Protoplastą

¹ Cytat pochodzi z piosenki *Klosz* wydanej w 1987 r., znajdującej się w repertuarze zespołu „Dżem”.

² Artykuł jest debiutem Klaudii Kuraś i stanowi skrót pracy magisterskiej obronionej w 2015 r.

rocka był blues³, a jego bezpośrednim zwiastunem rock and roll. Głównymi wartościami, do których odwołują się muzycy rockowi, są: wolność, prawda, miłość, dobro itp. Rock często wywołuje skrajne emocje, np. miłości – nienawiści, pokoju – wojny [Smołka 2003: 85]. Najlepszym nośnikiem wartości w muzyce rockowej jest tekst oraz zachowanie twórców na scenie [Smołka 2003: 91]. Utwory często zbudowane są tak, aby przekazać pewien sens w postaci hasła. Jak podkreśla T. Smołka, w utworze rockowym artysta śpiewa o tym, co jest istotne i ważne dla niego samego. Utwory nie są podporządkowane preferencjom większości. Kryterium sukcesu w przypadku tych tekstów nie jest sukces finansowy [Smołka 2003: 53].

M. Garztecki zwraca natomiast uwagę, iż powstanie rocka miało silny związek z politycznymi i ekonomicznymi wpływami Stanów Zjednoczonych. Wtedy też rozprzestrzeniła się amerykańska kultura masowa, podbijając większość kontynentów. Badacz podkreśla, że dla każdego muzyka rockowego kontakt z publicznością odgrywa wielką rolę, ale i słuchacze cenią najbardziej tych twórców, którzy potrafią wytworzyć silne więzi [Garztecki 1978: 298].

Z kolei według U. Majdańskiej rock jest przede wszystkim pragnieniem nowego ładu i wyrazem buntu młodzieży przeciwko zastanej rzeczywistości, która odbiega od ich ideałów. Stał się wyznacznikiem stylu życia dla ludzi młodych. Autorka, cytując za M. Wiernik, nazywa muzykę rockową kulturowym fenomenem XX w. [Majdańska 2006: 16].

M. Pęczak i J. Wertenstein-Żuławski zgodnie twierdzą, iż rock, który w Polsce istnieje od lat sześćdziesiątych XX w., przez wiele lat musiał walczyć o swoją tożsamość [Wertenstein-Żuławski, Pęczak 1991: 253]. Autorzy publikacji *Tekst piosenki rockowej*, za datę uzyskania tożsamości tego gatunku muzycznego uznają rok 1981, a wydarzenia 1982 r. spowodowały wyraźnie ukształtowanie języka rockowego, do którego zaczęły przenikać elementy gwarowe, regionalizmy, dosadne określenia. Zrezygnowano z poetyckich metafor czerpanych z romantycznej poezji i przestano głosić ogólnikowe prawdy. Ponadto za pomocą tej odmiany języka opisywano życie codzienne, dzięki czemu tematyka tekstów rockowych stała się bliska młodzieży [Wertenstein-Żuławski, Pęczak 1991: 255]. W Polsce pierwszymi, których twórczość przyczyniła się do rozpowszechnienia rocka, byli m.in. Kora Jackowska, Zbigniew Hołdys czy też Grzegorz Ciechowski. Tworzyli oni piosenki, w których pojawiały się oryginalne wypowiedzi o świecie i dzięki temu, jak podają J. Wertenstein-Żuławski i M. Pęczak, dla młodego pokolenia rock stał się „najważniejszą ze sztuk” [Wertenstein-Żuławski, Pęczak 1991: 255]. Twórcy polskiego nurtu swoje utwory zawsze starali się umiejscawiać w kontekstach bliskiej im codzienności. Dzięki takiemu podejściu piosenki były autentyczne i opisywały

---

³ Wielokrotnie swoje zakorzenienie w bluesie podkreślali muzycy rockowi. Autorytetami dla nich byli m.in. Robert Johnson, John Lee Hooker, MuddyWaters czy B.B King [Smołka 2003: 49].

istniejącą sytuację niemal z mimetycznym odwzorowaniem. Dla słuchaczy była to możliwość utożsamiania się z twórcą oraz szukania w tekstach elementów własnej egzystencji.

Pojęcie i klasyfikacja wartości

J. Puzynina w publikacji *Język wartości* przytacza różne definicje tego pojęcia pochodzące przede wszystkim ze słowników, m.in. *Słownika* Lindego [1860: 224], *Słownika warszawskiego*⁴ [1919: 467] i słowników pod redakcją W. Doroszewskiego [1967: 855] oraz M. Szymczaka [1981: 660]. W każdym z nich podane jest nieco inne znaczenie, skupione na różnych aspektach tego terminu. W żadnym natomiast, zdaniem J. Puzyniny, nie jest odnotowane ogólne znaczenie *wartości* jako ‘czegoś dobrego, cennego’ [Puzynina 1992: 14]. W nowszym słowniku, m.in. *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza, wartość jest definiowana jako coś cennego pod względem materialnym, dającego się przełożyć na pieniądze, ale także „cecha tego, co jest dobre pod jakimś względem”. Pojawia się również i trzecie znaczenie, najbardziej optymalne z punktu widzenia niniejszego artykułu. Wartość to ‘zestaw cech uznawanych za dobre, będących wzorem postępowania, godnych urzeczywistnienia’⁵ [Dubisz, red. 2003: 29–30]. Na szczególną uwagę zasługuje również fragment definicji pochodzący z *Innego słownika języka polskiego* pod red. M. Bańko⁶, w którym wartości zdefiniowane są jako ‘zasady i przekonania ważne w życiu jakiejś społeczności, będące podstawą przyjętych w niej norm i ocen’ [Bańko 2000: 969]. W niniejszym artykule przyjęto rozumienie i klasyfikację wartości zaproponowane przez J. Puzyninę⁷.

Badaczka dzieli wartości na:

1. wartości transcendentne, inaczej metafizyczne (dobro transcendentne, świętość),
2. poznawcze (prawda),
3. estetyczne (piękno),
4. moralne (dobro drugiego człowieka),
5. obyczajowe (zgodność z obyczajem),
6. witalne (własne życie),
7. odczuciowe, w tym hedonistyczne (poczucie własnego szczęścia, przyjemności) [Puzynina 1992: 40–41].

⁴ Słownik autorstwa J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego [Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., 1919, *Słownik języka polskiego*, t. 7, Warszawa, s. 467].

⁵ W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza zawarte są jeszcze trzy różne użycia pojęcia *wartość* [Dubisz, red. 2003: 29–30].

⁶ Forma nazwiska pozostaje nieodmieniona zgodnie z intencją nosiciela nazwiska sygnalizowana na stronie tytułowej słownika.

⁷ Autorka wymienia propozycje klasyfikacji wartości oraz liczne typologie wg innych badaczy. Por. Puzynina 1992: 29–43.

Wymienione wyżej wartości są nacechowane pozytywnie. Autorka proponuje także równoległy podział dla wartości negatywnych, podając jednocześnie centrum pojęciowe dla każdej z nich. Analogicznie do powyższego wyróżnia:

1. dla wartości negatywnych sakralnych – zło transcendentne,
2. dla wartości negatywnych poznawczych – niewiedzę i błąd,
3. estetycznych – brzydotę,
4. witalnych – śmierć,
5. hedonistycznych – nieszczęście i ból,
6. moralnych – krzywdę drugiego człowieka,
7. obyczajowych – brak przystosowania do panującego obyczaju [Puzynina 1992: 40–41].

J. Puzynina zaznacza również, że dla każdego człowieka hierarchia wartości może przybierać nieco inną strukturę. Według autorki tworzenie się skrajnie odmiennych hierarchii jest rezultatem wpływów różnych światopoglądów, które dodatkowo komplikują się przez indywidualne przymioty oraz doświadczenia danej jednostki. J. Puzynina twierdzi także, że największy wpływ na tworzenie się osobistych układów wartości mają systemy filozoficzne, religijne oraz oparte na nich kultury. Te trzy elementy są przyczyną powstawania różnic w wartościowaniu u poszczególnych osób [Puzynina 1992: 7]⁸.

Dzieje zespołu „Dżem”

„Dżem” zwykło się nazywać „polskimi Rolling Stonesami” dzięki źródłom, z których muzycy czerpią, żonglowaniu stylami oraz dramatycznym dziejom⁹. Korzenie zespołu sięgają roku 1973, w składzie braci Bena i Adama Otrębów, Aleksandra Wojtasiaka i Pawła Bergera. Dopiero później dołączył do nich Ryszard Riedel. Początkowo grupa dawała koncerty w klubach, na zabawach czy też w domach kultury. Muzycy nie mieli swojego repertuaru, stałej bazy ani nawet nazwy zespołu. Adaptowali piosenki zachodnich grup, głównie „Santany”, „Creamu” czy „Stonesów”. Ich pierwsza nazwa to „Jam”, zmieniona na „Dżem” w 1974 r. pod wpływem organizatorki koncertu.

Polska scena muzyczna poznała zespół w roku 1979, kiedy to zaczęła się kształtować właściwa historia grupy. Wówczas pojawił się własny program „Dżemu”. Na przestrzeni lat zmieniali się w zespole zarówno perkusiści, jak i gitarzyści. Lata 1985–1986 były dla zespołu latami świetności. Grupa dawała liczne koncerty, nagrywała płyty, m.in. w 1985 r. wydała album *Cegła*¹⁰, który stał się kanonem polskiego rocka.

⁸ Szerzej na ten temat zob. Puzynina 1992: 5–7.

⁹ http://files.powiatminski.pl/_data_new/2014/02/dzem_historia_e221eb8f.pdf [dostęp: 12.04.2014].

¹⁰ Była to pierwsza płyta długogrająca [Skaradziński 2009: 63].

30 lipca 1994 r., po śmierci Ryszarda Riedela, wokalistę zastąpił Jacek De-wódzki. W roku 2005 zespół powracający z rzeszowskiego koncertu miał pod Jaworzmem wypadek, w którym zginął Paweł Berger. Pozostali byli ciężko ranni¹¹. Miejsce Bergera zajął Janusz Borzucki, który wziął udział w koncertach promujących wejście na ekrany filmu o Ryszardzie Riedlu *Skazany na bluesa*. Rok 2007 był dla „Dzemu” rokiem rekordowym (w XXI w.) pod względem liczby koncertów [Skaradziński 2009: 241].

Jak podaje J. Skaradziński w publikacji *Dżem. Ballada o dziwnym zespole*, grupa inspirowała się wielkimi twórcami, takimi jak: „The Allman Brothers Band”, „Free”, „Lynyrd Skynyrd”, „The Rolling Stones”, „Led Zeppelin”, The Doors” [Skaradziński 2009: 7]. Autor podkreśla niezwykłość zespołu, nazywając go wyjątkowym i niepowtarzalnym. Definiuje grupę jako kultową formację.

Wartości pozytywne w utworach „Dzemu”

W tekstach „Dzemu” można odnaleźć wszystkie wartości uznawane przez ogół twórców rockowych za najważniejsze. Eksponowana jest zatem potrzeba wolności, uczucia, prawdy i akceptacji oraz wartości pokrewne, takie jak rodzina, przyjaźń czy wiara. Wartości podnoszone w tekstach „Dzemu” wpisują się w hierarchię wartości J. Puzyniny. W artykule przedstawione zostały trzy wartości pozytywne, które artyści „Dzemu” szczególnie eksponowali w swej twórczości.

Jedną z najbardziej akcentowanych i pożądanых wartości wymienianych przez twórców „Dzemu” jest *wolność*. Według definicji w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* oznacza ona ‘możliwość podejmowania decyzji zgodnie z własną wolą, nieskrępowanego działania, uwarunkowana ogółem czynników społecznych i etycznych; niezależność osobista, swoboda’, ale także życie poza więzieniem i ogólnie przysługujące obywatelom danego kraju prawa (wolność słowa, wyznania, sumienia itp.)¹² [Dubisz, red. 2003 V: 167].

To właśnie wolność pozwala twórcom rockowym (a zatem i muzykom zespołu „Dżem”) czuć się ludźmi szczęśliwymi. Wartość ta wyraża się przede wszystkim w słowach jednej z piosenek powstałych w 1986 r.:

Muszę przeciw wolnym być, abym mógł, // No abym mógł przed siebie iść. // Czy ktoś z Was zrozumie to, // Że w tym właśnie sens // Aby sobą być, prawdzie patrzeć w twarz, // Kochać wszystkich ludzi i pokój z sobą nieść.

AM, 1986¹³

¹¹ Więcej Skaradziński 2009: 225–228.

¹² Ponadto w słowniku zawarte jest również znaczenie wolności jako ‘niezależności i niezawisłości jednego państwa od innych państw w sprawach wewnętrznych i stosunkach zewnętrznych’. To także niepodległość i suwerenność [Dubisz, red. 2003 V: 167].

¹³ Rozwiązanie skrótów zamieszczone jest na końcu artykułu.

Jak można zauważyć w zacytowanych powyżej wersach, do realizacji celów życiowych, funkcjonowania w społeczeństwie czy państwie jednostka ludzka potrzebuje poczucia wolności oraz świadomości decydowania o swoim życiu według własnego uznania. Nie może być ograniczona czy zniewolona przez innych bądź też przez instytucje państwowe. Według tekstów „Dżemu” wolność wyrażana jest za pomocą słów *sobą być*, jakby w myśl powszechnie powtarzanej zasady: *Lepiej być nieidealną wersją samego siebie, niż idealną kopią kogoś innego*¹⁴.

Potrzeba wolności akcentowana jest w wielu utworach „Dżemu”, ale na szczególną uwagę zasługuje piosenka pod tytułem *Sen o Victorii*, w której bohater zwraca się do wolności bezpośrednio, za pomocą apostrofy. Dodatkowo personifikuje ją, mówiąc o niej jak o kobiecie i nadając jej żeńskie imię:

Wolności moja, śniłem, że // wziąłem z Tobą ślub.(...) // O Victorio, moja Victorio!

SV, 2005

Ślub według definicji zawartej w słowniku PWN to ‘zawarcie związku małżeńskiego przed urzędnikiem stanu cywilnego lub duchownym’¹⁵. Natomiast zgodnie z tradycją wiary chrześcijańskiej jest to nierozzerwalny związek dwojga osób odmiennej płci. Bohater marzy, by wolność towarzyszyła mu aż do śmierci, czym z kolei nawiązuje do przysięgi małżeńskiej. Chce również, aby zapanowała na całym świecie i objęła swym zasięgiem wszystkich ludzi. Z kolejnego utworu wynika natomiast, że egzystencja pozbawiona wolności to dla bohatera utworów (a także muzyków rockowych) utrata życia i sensu istnienia. Świadczą o tym słowa *Najemnika I*:

Nie chciałbym, nie chciałbym przecież, // przecież umrzeć, // Chociaż jaki to ma sens. // Gdy wolność sprzedałem a więc życie, życie też.

N.I, 1989

Chociaż bohater piosenki nie chce umierać, co jest naturalne, to po chwili uświadamia sobie, że wraz z utratą wolności jego życie pozbawione zostaje sensu. Nie da się bowiem według rockmanów żyć w niewoli, nie móc decydować o własnym losie, być cały czas komuś podległym. Wolność dla bohatera „Dżemu” to możliwość wyboru własnej drogi. W piosence *Do kołyski* śpiewa:

Idź własną drogą // Bo w tym cały sens istnienia // Żeby umieć żyć // Bez znieczulenia // Bez niepotrzebnych niespełnienia // Myśli złych

DK, 2004

Bohater nie chce być jednym z wielu niewyróżniających się z tłumu i to samo radzi słuchaczom. Jest świadomy, że świat, w którym żyje, niesie ze sobą wiele cierpienia i zła, ale mimo wszystko radzi, by zawsze podążać drogą, którą wybrało

¹⁴ Cytat często powtarzany w demotyworach.

¹⁵ <http://sjp.pwn.pl/sjp/%C5%9Blubowanie;2527855> [dostęp: 19.03.2015].

się samemu. Nie wyobraża sobie życia w zamknięciu czy więzieniu. Według niego nawet śmierć jest lepsza od egzystencji w zniewoleniu:

Nie dostaniesz mnie tak łatwo // choć mnie tropisz noc i dzień // już w ciemności widzę światło // tam jest moja szansa śmierć

PIJ, 1993

Jak wynika z przytoczonego powyżej tekstu utworu, bohater piosenek „Dzemu” nie wyobraża sobie życia w niewoli. W przypadku zagrożenia utraty wolności dostrzega jedyną szansę ucieczki, jaką jest własna śmierć. Wolność, której oczekuje, nie jest jednak możliwa do zrealizowania, ponieważ, będąc jednostką społeczną, każdy podlega m.in. prawu ustalonemu przez państwo, wyznawanej religii, rodzinnej tradycji itp.

Rodzina to kolejna bardzo istotna wartość podnoszona w analizowanych tekstach. To właśnie ona pozwala na właściwy rozwój jednostki. Według definicji zamieszczonej w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* rodzina to głównie małżonkowie i ich dzieci, ogólniej również osoby związane pokrewieństwem, powinowactwem, krewni, powinowaci. W drugim, szerszym ujęciu rodzina oznacza ród [Dubisz red. 2003 IV: 102]. Analizując piosenki „Dzemu”, zauważyć można, że dla bohatera utworów dzieciństwo nie było zbyt szczęśliwe, a relacje z rodzicami nie układały się pomyślnie. Rzutuje to na okres jego życia dorosłego i zawarte małżeństwo, gdyż bohater-artysta nie potrafi żyć przez dłuższy czas z kimś w nierozzerwalnym związku, z czego zdaje sobie sprawę. Często w utworach zwraca się wprost do Boga, tworząc swego rodzaju oryginalną, prywatną modlitwę. Nie używa jednak czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej, maskując się. Mówi tak, jak o osobie trzeciej, używając m.in. zaimka osobowego „mu”. Nie prosi przy tym o dobra materialne, jedynym jego pragnieniem jest, przez wielu tak niedoceniany, dom rodzinny:

Boże daj mu dom, cichy kąt, // ojca matkę i rodziny smak, // Zwykły uśmiech, ludzki gest, // Łóżko krzesło płyty dwie.

BD, 1987

Marzenie o „czterech ścianach”, w których można znaleźć schronienie i czuć się bezpiecznym, staje się ważniejsze niż wszystko inne. Osobie przedstawionej w piosence marzy się rodzina, w której główne miejsce zajmują przede wszystkim kochający go rodzice. Trudno w tym miejscu nie pokusić się o skojarzenie z biografią samego Ryszarda Riedla, którego dzieciństwo nie było zbyt szczęśliwe. Despotyczny ojciec i jego surowe wychowanie, pozbawione miłości, odcisnęło piętno na dorosłym życiu artysty. Wpływ na dzieciństwo Riedla miał z pewnością także śląski model wychowania¹⁶, w jakim dorastał. Ojciec chciał, by syn zdobył wykształcenie, by było mu lepiej niż jemu. Tymczasem

¹⁶ O śląskim modelu rodziny i postrzeganiu świata przez Ślązaków pisze J. Tambor w książce *Mowa Górnolązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna* (2006).

niepokorny potomek wybrał dla siebie inną drogę. Ojciec przez wiele lat nie potrafił pogodzić się ze sposobem życia syna. Matka natomiast jako typowa Ślązaczka – kobieta niepracująca, zajmująca się domem, nie miała wielkiego wpływu na męża, będąc mu podporządkowaną. Artyście brakowało miłości i zrozumienia ze strony ojca. Istotę życia rodzinnego ukazuje jedna z piosenek „Dzemu” powstała w 1987 r:

Kupią Ci zabawkę, gdy egzamin zdasz. // Zamiast ojca, matki skład przedmiotów masz. // Masz niby rodzinę, niby wszystko gra.

BD, 1987

W wyżej przytoczonych słowach zauważalna jest ironia przesiąknięta zarazem wielkim żalem. Kluczowym słowem jest tutaj zastosowana partykuła *niby*¹⁷. Rodzina zatem, o której mowa w piosence, jest tylko pozorna, a ludzie, którzy ją tworzą, potrafią jedynie świetnie udawać, że wszystko funkcjonuje tak, jak powinno. Poza więzami krwi niewiele ma ona wspólnego z rodziną jako jednostką społeczną, mimo że:

mama jak z obrazka, // Ojciec też jak z żurnala mód. // Wszystko tu na pokaz, z telewizji świat

BD, 1987

Pamiętając o tym, że zgodnie ze swoimi założeniami, artyści rockowi tworzą nie dla zysku, a jedynie po to, by poruszyć kwestie ważne dla nich i świata, należy uświadomić sobie, że problem ten był najwyraźniej bardzo dotkliwy dla rockowej społeczności. Telewizja promowała wzorce, z którymi rockmani nie chcieli się pogodzić. Gra pozorów, czyny na pokaz i udawanie miłości było czymś nieakceptowalnym dla muzyków „Dzemu”.

Akceptacja jest wartością, która pojawia się najczęściej w sąsiedztwie innych, m.in. samotności, miłości, przyjaźni itp. Przejawia się ona głównie za pomocą zwrotów *być jak inni, nie odstawać, nie wyróżniać się*. Bohater bowiem, w trudnych momentach swojego życia, pragnie stać się jednym z wielu, ale zarazem jego cechy osobowości i charakteru nie pozwalają mu na pełne społeczne przystosowanie. Zdaniem W. Siwaka akceptacja jest silnie związana z pragnieniem autentyzmu. Według niego: „uznanie jednostki przez społeczeństwo, dopuszczenie do udziału w przekształcaniu rzeczywistości winno być tożsame z uznaniem jej odrębności, niezależności, indywidualności” [Siwak 1993: 68]. W *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza zawarte są cztery znaczenia analizowanego rzeczownika. Po pierwsze, akceptacja to ‘wyrażenie zgody na coś, co uznaje się za dobre; aprobatą’. Po drugie, jest to ‘formalna, zazwyczaj pisemna zgoda na coś, lub po prostu zatwierdzenie czegoś’. Kolejne znaczenia akceptacji dotyczą pogodzenia się z czymś, na co nie ma się wpływu, czego nie można zmienić

¹⁷ Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku języka polskiego PWN niby* to ‘pierwszy człon wyrazów złożonych nadający im odcień pozorności, udawania, podobieństwa itp.’ [<http://sjp.pwn.pl/sjp/niby;2488283.html>] [dostęp: 12.03.2015].

oraz najistotniejsze z punktu widzenia niniejszej pracy ‘uznanie czyichś cech, czyjegoś postępowania za zgodne z oczekiwaniami’ [Dubisz, red. 2003 I: 33]. Bohater analizowanych tekstów pragnie, aby inni (rodzina, a przede wszystkim ogół społeczeństwa) zaakceptowali go. Ma świadomość, że jego sposób bycia i zachowanie są odmienne od oczekiwań:

*Za czym gonię i co odnaleźć chcę // Zamiast **tak jak inni** o gorzki walczyć chleb*

CR, 2000

Jak można jednak zauważyć w tekstach utworów „Dzemu”, bohaterowi, mimo ciągłych prób zmiany (a przynajmniej mówienia o tym), trudno zostać zaakceptowanym przez innych. Aby upodobnić się do reszty, próbuje znaleźć żonę, chce mieć własny dom i pragnie zerwać z uzależnieniami. Z tekstów wynika, że marzenia te nigdy nie zostają zrealizowane. Dowodem na to, że bohater chce być taki, jak wszyscy, są następujące wersy piosenek:

*Kiedyś wyrwę się stąd zostawię to // Będę miał własny dom // **Jak inni // Jak innych sto (...)***

ĆB, 2004

*Chciałem kiedyś zmądrzeć. **Po ich stronie być.** // Spać w czystej pościeli, świeże mleko pić. // Naprawdę chciałem zmądrzeć i po ich stronie być. // Pomyślałem więc o żonie, aby **stać się jednym z nich***

W, 1985

W powyższych fragmentach zaznaczona jest chęć upodobnienia się do ogółu. Bohater, świadomy tego, że jego sposób bycia sprawia, iż inni go nie akceptują i traktują jak odmieńca, myśli o zmianie. Chce mieć dom „jak inni, jak innych sto”. Pragnie również „stać się jednym z nich”. Odczuwa dotkliwie fakt wyróżniania się z tłumu:

*Mówią o mnie w mieście: „**Co z niego za typ?** // Wciąż chodzi pijany, pewno nie wie, co to wstyd. // Brudny, niedomytek, w stajni ciągle śpi! // **Czego szukasz w naszym mieście?** // Idź do diabła” – mówią ludzie pełni cnót.*

W, 1985

W zacytowanych wersach zauważyć można wyraźną społeczną alienację bohatera. Potwierdzeniem tego jest zastosowanie zaimka dzierżawczego *nasze* w odniesieniu do miasta, w którym nie akceptuje się autsajderów. Analogiczną funkcję pełni pytanie „co z niego za typ?” Dodatkowym wzmocnieniem poczucia braku akceptacji jest fakt, że bohaterowi te wszystkie bolesne pytania stawiają „ludzie pełni cnót”. Wyalienowanie zostaje podkreślone poczuciem dezorientacji, której sygnałami są pytania w poniższym fragmencie następnego utworu:

*Ja nie wiem nic, o co Wam wszystkim chodzi. // Ja nie wiem nic. // Powiedzcie mi, wytłumaczcie mi // **Jak żyć? Jaki mam w końcu być?** // Czy w ogóle oplaca się?*

K, 1987

Tak naprawdę bohater analizowanych utworów nie wie do końca, czego chce od życia. Pragnie akceptacji i bycia jak inni, ale z drugiej strony musi mieć poczucie bycia wolnym i nieograniczonym. Dąży do tego, aby się ożenić i mieć własny dom, ale jednocześnie przyznaje, że nie potrafi stworzyć szczęśliwego związku z kobietą. Zmiana siebie i własnej osobowości nie jest na tyle prosta, aby próby, które podejmuje bohater, zakończyły się sukcesem. Ilustruje to fragment tekstu *Autsajder*:
Chociaż puste mam kieszenie, // No i wody czasem brak. // Ja już nigdy się nie zmienię, // Zawsze będę żył już tak

A2, 1993

Obraz bohatera rekonstruowany na podstawie tekstów jest obrazem jednostki, która nigdy nie będzie żyła tak, jak większość społeczeństwa. Dla bohatera ważniejsze okazuje się „bycie sobą” niż udawanie kogoś, kim się nigdy nie będzie. Nawiązując do uwag W. Siwaka o uznaniu odrębności i indywidualności jednostki przez społeczeństwo, należy stwierdzić, iż postulat ten w tekstach „Dzemu” nie został zrealizowany, gdyż bohater piosenek, wykazując swoją niezależność, nie ma szans na zaakceptowanie go przez bardziej lub mniej lokalne społeczeństwo.

Negatywne wartości w tekstach „Dzemu”

W piosenkach zespołu na szczególną uwagę, ze względu na częstotliwość występowania, zasługują: samotność, kult bogactwa, fałsz oraz nałogi (głównie alkoholizm, rzadziej narkomania i hazard). W artykule omówione zostaną dwie z dominujących wartości negatywnych, samotność i bogactwo.

Samotność to antywartość pojawiająca się w tekstach „Dzemu” niezwykle często. Jest ona, dość paradoksalnie, towarzyszką miłości, życia rodzinnego itp. Zwraca tym samym uwagę fakt wyobcowania bohatera piosenek. Mimo kobiety śpiącej obok, mimo „miłości” rodziców osoba przedstawiona w piosenkach jest wyalienowana i samotna. Cytując za J. Skaradzińskim, zespół opowiada praktycznie o jednym bohaterze. Jest nim „samotnik bojący się samotności, wyobcowany z głównego nurtu życia wrażliwiec gardzący tradycyjną moralnością” [Skaradziński 2009: 8].

W utworach „Dzemu” najbardziej wyeksponowaną cechą samotności jest jej ciągła obecność, podkreślana w piosenkach przysłówkiem *znowu/znow*:

Siedzę znów sam, tak potwornie sam // Nie udało się, wszystko nie tak.

DS, 1995

Ponadto dodatkowym wzmocnieniem jest użycie epitetu *potwornie*. Przysłówek ten ma nacechowanie wyraźnie negatywne i eksponuje okrucieństwo bycia człowiekiem wyobcowanym. Bohater panicznie boi się samotności, która jest dla niego jedną z najgorszych rzeczy mogących się człowiekowi przytrafić. Potwierdzeniem tych słów są następujące wersy:

Lecz nie wiedzą o tym ludzie, // Że najgorzej w życiu to, // To samotnym być, to samotnym być.

W, 1985

Tylko o jedno proszę Cię // Przed samotnością obroń mnie

UM, 2000

Bohater za pomocą przysłowka *najgorzej* wyraża skalę swoich negatywnych odczuć związanych z samotnością. To ona jest źródłem innych antywartości. Samotność dla bohatera jest czymś strasznym, niechcianym, czymś, przed czym szuka ucieczki i schronienia. Jest nacechowana zdecydowanie pejoratywnie. Whisky stała się dla bohatera „kimś” w rodzaju przyjaciela, powiernika itp. Została spersonifikowana i przyjęła postać kobiety – żony, która zawsze już przy nim będzie („whisky moja żono”). Bohater nie potrafi poradzić sobie z tym nałogiem, bo nie znajduje równoważnego zamiennika. Nie ma innych potrzeb poza znalezieniem schronienia przed samotnością: „tylko o jedno proszę Cię”. Zastosowane wyrażenie pełni funkcję modyfikatora podkreślającego treść. Bohater doświadczył samotności w życiu i uważa, że jest ona wielkim nieszczęściem dla człowieka, a nawet trucizną, która potrafi zabić:

Dzwonek u drzwi nie odezwie się nigdy, // samotnością zatruty umieram. // Ja wiem. // Ja wiem – obojętność, jak cierń, ostry ból. // Ciągle jeszcze mieszka w ludzkich sercach // Ja wiem.

JWO, 1995

Na skutek braku bliskich mu osób „zatruty samotnością” człowiek stopniowo zaczyna umierać. Bohater wyniszczony psychicznie, niemający przyjaciół i wsparcia rodziny po prostu się „wypala”. Zwraca jednak uwagę na jeszcze jeden problem współczesnego świata, a mianowicie ludzką obojętność. Społeczeństwo przedstawione w utworach „Dzemu”, podobnie jak dzisiaj, niewiele interesuje się sytuacją innych osób¹⁸. Bohater zwraca szczególną uwagę na zatwardziałość ludzkich serc oraz brak jakiegokolwiek empatii z ich strony. Stąd kolejny wniosek, że według bohatera samotność może stać się także wyrokiem. Użycie metafory *ktoś skazany na samotność* [ZŚ, 1992] zwiększa ekspresję odbioru treści. W innym tekście bohater przeciwstawia dwie postawy: bycie szczęśliwym – życiu w samotności. Według niego *świat cierpienia pelen jest zła* [G, 2000]. Ponadto stawia sobie pytanie: *Czy już zawsze będę sam?* [G, 2000], na które nie oczekuje odpowiedzi, ale wprowadza słuchaczy w zadumę.

Samotność wyłaniająca się z piosenek „Dzemu” jest czymś, przed czym bohater stara się uciec. Obserwując jednak świat i ludzi, zdaje sobie sprawę, że jest na nią skazany. Nie umie znaleźć wspólnego języka z innymi albo też ludzie z jakiegoś powodu go odrzucają. Jest wyalienowany i niezrozumiany przez społeczeństwo. Samotność pojawiająca się w utworach jest nacechowana bardzo negatywnie. Wyznacznikami pejoratywnego wydźwięku są następujące leksykalne jednostki lub konstrukcje: *najgorzej, potwornie, zatruty, skazany, cholernie zimno, świat cierpienia czy obroń mnie*.

¹⁸ Piosenka *Ja wiem – obojętność* z 1995 r.

Drugą antywartością zwracającą uwagę w analizowanych tekstach są dobra materialne – pieniądze/bogactwo. W hierarchii aksjologicznej J. Puzyniny nie zostały one wyraźnie wyodrębnione. Można by je zatem zaliczyć do wartości hedonistycznych odpowiadających zabawie i czerpaniu z życia przyjemności. Warto w tym miejscu przywołać klasyfikację wartości zaproponowaną przez U. Kopeć, która klasyczny aksjologiczny podział J. Puzyniny oraz R. Jedlińskiego uzupełniła o wartości prestiżowe [Kopeć 2012: 45]¹⁹, do których można zaliczyć właśnie status majątkowy.

Bohater analizowanych piosenek wyraźnie krytykuje bogactwo. W tekstach „Dżemu” leksem *pieniądze* pojawia się sporadycznie. Częściej jest on zastępowany potocznymi synonimami, jak: *forsa*, *szmal*, *grosz*. Ponadto pojawiają się następujące wyrażenia: *puste kieszenie*, *szpan*, *srebrników garść*, *trefny szmal*. W większości są one nacechowane pejoratywnie. Pieniądze bowiem nie są dla bohatera piosenek sensem życia. Mimo że bez ich posiadania czasami ciężko jest sobie poradzić, to naprawdę liczą się ludzie, uczucia i czyste sumienie. Zdaniem bohatera „fortuna kołem się toczy”. W wypowiedziach na temat bogactwa i pieniędzy można zauważyć sygnały ironii:

Byłem tego świata marnym szczurem // Zarobiłem szmal i stałem się królem // Mogłem wszystko mieć, każdy dom, każdą furę // Ale pogubiłem się, choć tak blisko był mój cel

CD, 2004

Fragment ten trafnie obrazuje wpływ pieniędzy na postrzeganie człowieka. Nazwanie siebie szczurem ma wydźwięk negatywny. Szczur to gryzoń, który jest przez ludzi tępony. Dodatkowo użycie epitetu *marny* podkreśla nicość i zniewagę. Zastosowanie tego wyrażenia służy stworzeniu wyraźnego kontrastu między człowiekiem biednym a bogatym. Bohater ma świadomość i przestrzega słuchających, że majątek to wartość nietrwała. Ironicznie wypowiada się o świecie, którym rządzą pieniądze i wpływy:

Tylko dla wybranych piękne kobiety, wielki świat. // To nie miejsce dla biednych, choćbyś chciał. // Drzwi otwarte wszędzie, // jeśli jest szmal. // Łatwo duszę diabłu oddać za bogactwo i uznanie.

TD, 1997

W świecie współczesnym bohaterowi nie ma miejsca dla ludzi biednych, ale bohater ceni sobie uczciwość i dobro, krytykując osiągnięcie zysku kosztem innych:
Za srebrników garść łatwo zdradzić // Po trefny szmal tłum się pcha.

KJ, 2000

Zgodnie z przekazem analizowanych tekstów powszechnie pożądanym luksusem nie daje poczucia spełnienia. Pozytywny natomiast jest powrót do miejsc i ludzi z przeszłości, bo tam wszyscy „po prostu żyli tak z dnia na dzień” [MA, 1989]. Bohater

¹⁹ Autorka bezpośrednio wzorowała się na klasyfikacji R. Jedlińskiego, który nawiązując z kolei do hierarchii wartości J. Puzyniny, pominął w niej wartości obyczajowe, a w zamian dodał wartości utylitarne, prestiżowe i społeczne [Kopeć 2012: 44].

pragnie przekonać innych, że najcenniejszą wartością w życiu jest humanizm, czyli „bycie człowiekiem” (przyjazne kontakty z ludźmi, wzajemna pomoc, podziw dla piękna przyrody), a nie skupianie się na gromadzeniu dóbr materialnych. Stosunek do pieniędzy ukazany w tekstach „Dzemu” potwierdza szczególną wrażliwość oraz umiejętność widzenia i dostrzegania rzeczy, które dla większości są niezauważalne.

Podsumowanie

Na podstawie analizy aksjologicznej można dokonać rekonstrukcji wizerunku bohatera reprezentatywnego dla tekstów „Dzemu”. Obraz ten przeczy stereotypowi mężczyzny. J. Dymecka w artykule „*Twardy jak stal*” – *stereotypy, role i ideały męskości* przytacza wyniki badań przeprowadzonych w trzydziestu krajach na sześciu kontynentach, według których mężczyzna charakteryzuje się takimi cechami, jak: odwaga, dominacja, gwałtowność, niezależność, męskość i siła²⁰. Z kolei inne badania wskazują dodatkowo na pewność siebie i władczość²¹. Ponadto J. Dymecka, cytując za S. Kluczyńską, uznaje za typowo męskie takie cechy, jak: racjonalność, kompetencje, agresywność, umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach i łatwość w podejmowaniu decyzji. W kulturze polskiej natomiast mężczyzna to człowiek, który ma skłonności przywódcze, jest ambitny, dominujący, ufa we własne siły, jest indywidualistą, ma silną osobowość i jest samowystarczalny oraz skłonny do podejmowania ryzyka²². Bohater scharakteryzowanych utworów nie jest stereotypowym mężczyzną. Ma duszę artystyczną, co skutkuje przede wszystkim większą wrażliwością. Bohater odczuwa o wiele bardziej niż przeciętny człowiek. Jest rozdarty pomiędzy ideałami, które niejednokrotnie deklaruje w tekstach utworów, a niszczącym go nałogiem. Nie potrafi żyć tak jak wszyscy. Wydaje się człowiekiem nieprzystosowanym do ówczesnych realiów. Bohater jest wyalienowanym i bardzo nieszczęśliwym człowiekiem, ale mimo to docenia wartości, którymi pogardzają inni, tak zwani „ludzie pełni cnót”. Docenia Boga, rodzinę, przyjaciół, prawdę i czyste sumienie, a co najważniejsze, nie gardzi drugim człowiekiem.

Wykaz skrótów wraz z listą cytowanych utworów muzycznych

- A2 – Outsajder
AM – Abym mógł przed siebie iść
BD – Boże daj dom

²⁰ <http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=402> [dostęp: 06.06.2016].

²¹ J. Dymecka cytuje za E. Głazewską [2005].

²² <http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=402> [dostęp: 06.06.2016]. J. Dymecka wymienia więcej cech uznawanych za typowo męskie w polskiej kulturze, cytując za S. L. Bemem [2000] oraz E. Głazewską [2005].

CD	– Chleb z dżemem
CR	– Chociaż raz, jeden raz
ĆB	– Ćma barowa
DK	– Do kołyski
DS	– Dzikość mego serca
G	– Geronimo
JWO	– Ja wiem – obojętność
K	– Klosz
KJ	– Krewny Judasza
MA	– Mała aleja róż
N.I	– Najemnik I
PIJ	– Prokurator i ja
SV	– Sen o Victorii
TD	– Tylko dla wybranych
UM	– Ukryj mnie
W	– Whisky
ZŚ	– Zapal świeczkę

Literatura

- Bańko M. red., 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Bem S.L. 2000, *Męskość, kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk.
- Dubisz S. red., 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. I–V, Warszawa.
- Garztecki M., 1978, *Rock. Od Presleya do Santany*, Kraków.
- Głazewska E., 2005, *Pleć i antropologia. Kulturowa koncepcja płci w ujęciu Margaret Mead*, Toruń.
- Kluczyńska S., 2001, *Męskość, kobiecość, androgynia*, „Niebieska Linia”, nr 4/15.
- Kopaliński W., 1990, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kopeć U., 2012, *O wartościach takich jak „miłość”, „przyjaźń” w nowych i starych lekturach – A. Minkowski „Dolina światła” oraz I. Jurgielewiczowa „Ten obcy”* [w:] D. Hejda, E. Mazur red., *Problemy integracji i zagadnienia aksjologiczne w edukacji polonistycznej*, Rzeszów, s. 41–57.
- Majdańska U., 2006, *Metaforyka w tekstach rocka gotyckiego i muzyki okologotyckiej*, Męcina Mała.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Skaradziński J., 2009, *Dżem. Ballada o dziwnym zespole*, Poznań.
- Smolka T., 2003, *Inwazja decybeli, czyli muzyka rockowa i okolice*, Tychy.
- Tambor J., 2006, *Mowa Górnoślązaków oraz ich świadomość językowa i etniczna*, Katowice.
- Wertenstein-Żuławski J., Pęczak M. red., 1991, *Spontaniczna kultura młodzieżowa. Wybrane zjawiska*, Wrocław.

Źródła elektroniczne:

- http://files.powiatminski.pl/_data_new/2014/02/dzem_historia_e221cb8f.pdf [dostęp: 12.04.2014].
- <http://sjp.pwn.pl> [dostęp: 19.03.2015].
- <http://www.psychologia.net.pl/arttykul.php?level=402> [dostęp: 06.06.2016].

**„WHY DO YOU HIDE THE VALUES UNDER THE CLOCHE,
THE VALUES OF THIS WORLD?” – VALUES AND ANTI-VALUES
IN THE LYRICS OF THE BAND DŻEM**

Summary

The article „*Why do you hide the values under the cloche, the values of this world? – values and anti-values in the lyrics of the band Dżem*” presents the issue of positive and negative values emphasized by the representatives of rock music. The above-mentioned topic has been undertaken due to the current changes in the axiological hierarchies. The axiological methodology applied within this article in order to describe the exemplary data, has been inspired primarily by the terminology and classifications proposed by J. Puzynina. The research has been based on the material in form of ninety-four songs recorded by Dżem in years 1979–2005. The following paper discusses three positive values: freedom, family and acceptance and two anti-values: loneliness and wealth. As a result, the article does not only analyze the aforesaid values, but it also attempts to provide a profile of a typical character delineated in Dżem’s songs.